

Актуальні проблеми правознавства. Науковий збірник ЮФ ТНЕУ / редкол.:
М.О.Баймуратов та ін. – Тернопіль: Вектор, 2013. - С. 147-154.

УДК -342.365

Цимбалістий Тарас Олегович
к.ю.н., доцент кафедри публічного права
юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

Конституційний Суд України в судовій системі держави

The Constitutional Court of Ukraine in the judicial system of the state

Анотація. В статті аналізується місце і роль Конституційного Суду України в судовій системі держави, спільні і відмінні риси правового статусу судів загальної і конституційної юрисдикції, особливості і проблеми розмежування їхньої компетенції, взаємодії їх між собою, відповідні проблеми у сфері правозастосування.

Аннотация. В статье анализируется место и роль Конституционного Суда Украины в судебной системе государства, общие и отличные черты правового статуса судов общей и конституционной юрисдикции, особенности и проблемы разграничения их компетенции, взаимодействия их между собой, соответствующие проблемы в сфере правоприменения.

Annotation. In the article a place and role of Constitutional Court of Ukraine is analysed in the judicial system of the state, general and excellent lines of legal status of courts of general and constitutional jurisdiction, feature and problem of differentiating of their jurisdiction, co-operation of them, between itself, proper problems in the field of legal practice.

Ключові слова: конституційний суд, суди загальної юрисдикції, конституційна юстиція.

Ключевые слова: конституционный суд, суды общей юрисдикции, конституционная юстиция.

Key words: constitutional court, courts of general jurisdiction, constitutional justice.

Ровесником України як незалежної держави є інститут конституційної юстиції, сутність якого зводиться до здійснення спеціалізованого конституційного контролю органом конституційної юрисдикції. Окрім характеристики Конституційного Суду України як органу конституційного контролю, особливістю його правової природи є те, що він одночасно є органом судової влади. Тобто, якщо за змістом конституційна юрисдикція – це конституційний контроль, то за формою – конституційне правосуддя [1, 33].

Проблематика конституційної юстиції в українській і зарубіжній правовій науці обговорюється досить активно. Аналізу правової природи Конституційного Суду України і його місцю в механізмі держави присвятили свої роботи Барабаш Ю., Євграфов П., Кампо В., Козюбра М., Костицький М., Мартиненко П., Овсепян Ж., Савенко М., Савчин М., Скомороха В., Тесленко М., Ткачук П., Шаповал В. та інші вчені-правознавці. Попри це нема підстав вважати дослідження цієї проблематики вичерпаною, позаяк зміни в законодавстві, зокрема в частині регулювання адміністративного судочинства, нові тенденції розвитку конституційної юстиції, особливості правозастосовної діяльності органів судової влади зумовлюють доцільність формування власного бачення змісту і напрямків вирішення відповідних проблем.

Відповідно до чинної моделі конституційно-правового регулювання, Конституційний Суд України віднесений до судової гілки влади. По-перше, на це вказує чинне законодавство України. Так, відповідно до ч. 3 ст. 124 Конституції України, судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Прикметно, що наведена норма міститься в розділі УІІ Конституції, який має назву “Правосуддя”. Крім цього, Закон “Про судоустрій та статус суддів” від 7 липня 2010 року

визначає, що судову систему України складають суди загальної юрисдикції та суд конституційної юрисдикції.

По-друге, на належність Конституційного Суду до судової гілки влади вказує сама назва даного органу. По-третє, значною мірою тотожними є основні принципи і форми діяльності Конституційного Суду України і судів загальної юрисдикції (принцип гласності, колегіальності, змагальності сторін, повного і всебічного розгляду справ, обґрунтованості рішень та інші). По-четверте, схожим є статус суддів відповідних судів (гарантії незалежності та недоторканності, підстави припинення повноважень, вимоги щодо несумісності із зайняттям інших посад).

Таким чином, наведені аргументи дають підстави погодитись із думкою В.Шаповала в тому, що і Конституційний Суд України, і суди загальної юрисдикції «є активними суб'єктами судової влади, її носіями» [2, 45].

Будучи складовою частиною судової системи України, Конституційний Суд, тим не менше, посідає в ній автономне становище. Це зумовлено:

- особливою системою законодавства, яке регулює конституційне судочинство;
- характером компетенції Конституційного Суду України;
- відмінностями у способах формування і складі Конституційного Суду і судів загальної юрисдикції;
- особливою процесуальною формою відправлення конституційного судочинства;
- юридичними властивостями актів органу конституційної юрисдикції.

На суттєві особливості конституційно-правового статусу органу конституційної юрисдикції порівняно з судами загальної юрисдикції вказує Конституція України, яка закріплює правовий статус та повноваження Конституційного Суду України у спеціальному розділі XII «Конституційний Суд України», окремо від розділу УІІ «Правосуддя». Крім цього, різним є

поточне законодавство, що регулює діяльність органу конституційної юстиції та судів загальної юрисдикції.

Ключовим моментом у визначенні засад взаємовідносин Конституційного Суду України і судів загальної юрисдикції є їх компетенція. Очевидно, що вона є різною: суди загальної юрисдикції вирішують цивільні, кримінальні, адміністративні і господарські справи, а Конституційний Суд вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції і законів України (ч. 2 ст. 147 Конституції України).

Разом з цим в деяких випадках компетенція Конституційного Суду України і судів загальної юрисдикції є досить схожою. Справа в тому, що перевірку актів Верховної Ради, Президента, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим відповідно до чинного законодавства може здійснювати не лише Конституційний Суд України, але й у визначених випадках – суди загальної юрисдикції.

Як відомо, правові акти поділяються на нормативно-правові та індивідуально-правові. Останні, на відміну від нормативних, встановлюють не загальні правила поведінки, а конкретні приписи, звернені до окремого індивіда чи юридичної особи, застосовуються одноразово й після реалізації вичерпують свою дію.

Конституційний Суд України здійснює юрисдикцію *лише щодо нормативних актів* Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України і Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Це впливає з рішення Конституційного Суду України у справі про акти органів Верховної Ради України від 23 червня 1997 р. № 2-зп [3]. Перевірку *індивідуальних актів* зазначених органів здійснюють суди загальної юрисдикції.

Ще одним аспектом розмежування компетенції між Конституційним Судом і судами загальної юрисдикції є визначення підвідомчості щодо перевірки нормативних актів вищих органів державної влади України і

Верховної Ради АРК. Іншими словами, дилема полягає в тому, чи на всі нормативні акти вказаних органів поширюється юрисдикція органу конституційної юстиції України.

Відповідно до ч. 1 ст. 150 Конституції України, до повноважень Конституційного Суду України належить вирішення питань про *відповідність Конституції України (конституційність)* законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Водночас, ст. 14 Закону “Про Конституційний Суд України” вказує, що до повноважень Конституційного Суду України не належать питання щодо *законності* актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, а також інші питання, віднесені до компетенції судів загальної юрисдикції.

Це означає, що Конституційний Суд України не вирішує питання відповідності актів Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим законам та іншим правовим актам Верховної Ради України, міжнародним договорам. До його повноважень належить вирішення *лише питань про відповідність Конституції України (конституційність)* актів цих органів.

1 вересня 2005 року набув чинності Кодекс адміністративного судочинства України. П. 1 ч. 1 ст. 17 цього кодексу (КАСУ) передбачає поширення компетенції адміністративних судів на спори фізичних чи юридичних осіб із суб’єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності. Це створило правову базу для розгляду загальними судами (які діють як адміністративні суди до створення останніх) адміністративних справ з приводу оскарження правових актів Верховної Ради, Президента і Кабінету Міністрів України.

Так, 18 листопада 2005 року Шевченківським районним судом м. Києва прийнято постанову у справі за позовом С. М. Піскуна до Президента

України про визнання незаконним Указу Президента України від 14 жовтня 2005 р. № 1441/2005 та поновлення на посаді. В результаті цього було започатковано прецедент щодо поновлення на посаді осіб, які займають політичні посади (міністрів, глав державних адміністрацій).

Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 17 КАСУ, компетенція адміністративних судів не поширюється на публічно-правові справи, що віднесені до юрисдикції Конституційного Суду України. Це дає підстави стверджувати, що до юрисдикції Конституційного Суду України належить вирішення питань про *конституційність* законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Питання ж щодо *законності* актів вказаних органів віднесені до компетенції судів загальної юрисдикції.

Відмінність Конституційного Суду України від судів загальної юрисдикції пов'язана також зі специфічним характером рішень, які приймаються в ході здійснення конституційного контролю. Головним результатом останнього є рішення про відповідність або невідповідність конкретної правової норми положенням Конституції України, тобто акта, що займає найвище місце в ієрархії джерел права, а не застосування конкретної правової норми до конкретних обставин судової справи [4, 35].

Рішення Конституційного Суду остаточні, не підлягають оскарженню мають і мають загальнообов'язкову юридичну силу. Це означає, що ці рішення обов'язкові і для судів загальної юрисдикції.

В деяких випадках Конституційний Суд України може вказати на *преюдиціальність* свого рішення. В цьому випадку преюдиціальність означає обов'язковість фактів, встановлених в рішенні Конституційного Суду, для інших судів при розгляді відповідних справ. Наприклад, в рішенні у справі щодо стажу наукової роботи від 19 червня 2001 року № 9-рп/2001 Конституційний Суд України вказав, що його рішення має преюдиціальне значення при розгляді судами загальної юрисдикції позовів у зв'язку з

правовідносинами, що виникли внаслідок дії положення, визнаного неконституційним [5].

Конституційний Суд України і суди загальної юрисдикції як складові судової влади взаємодіють між собою, між ними існує процесуальний зв'язок. Так, приймаючи рішення, Конституційний Суд враховує смисл, який надається тому чи іншому акту, що є предметом розгляду, а також правозастосовну практику судів загальної юрисдикції. При цьому він не може втручатися в судочинство, яке здійснюється судами, але може на підставі ст. 19 Закону України “Про Конституційний Суд України” витребувати необхідні документи, матеріали, інформацію від інших судів.

З іншого боку такий процесуальний зв'язок можливий за ініціативою суду загальної юрисдикції, якщо у процесі загального судочинства він виявить спірні питання щодо конституційності норми закону, яка застосовується судом при вирішенні справи по суті. У разі виникнення в суду сумніву під час розгляду справи щодо відповідності закону чи іншого правового акта Конституції України, вирішення питання про конституційність якого належить до юрисдикції Конституційного Суду України, суд звертається до Верховного Суду України для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта (див. напр., ч. 3 ст. 8 Цивільного процесуального кодексу України, ч. 5 ст. 10 Кодексу адміністративного судочинства України). У такому разі суддя виносить ухвалу про зупинення провадження у справі та про звернення до Верховного Суду України. Останній вирішує питання щодо звернення до Конституційного Суду і тільки тоді відкривається конституційне провадження і справа розглядається Конституційним Судом України невідкладно (ст. 83 Закону “Про Конституційний Суд України”). Кількість таких звернень Верховного Суду незначна. За час своєї діяльності Конституційний Суд України прийняв вісім рішень за конституційним поданням Верховного Суду України.

Наприклад, у справі про відшкодування шкоди державою Верховний Суд своє клопотання до Конституційного Суду обґрунтував тим, що у судовій практиці виникли труднощі щодо реалізації ст. 32 Закону України «Про Державний бюджет України на 2000 рік», які пов'язані з фактами незаконного притягнення правоохоронними органами громадян до кримінальної чи адміністративної відповідальності [6]. За конституційним поданням Верховного Суду України Конституційним Судом України прийнято рішення у справі про призначення судом більш м'якого покарання від 2 листопада 2004 р., рішення у справі про незалежність суддів як складову їхнього статусу від 1 грудня 2004 року та ін.

У зв'язку з такою процедурою часто виникає розбіжність у поглядах щодо права чи обов'язку загальних судів звертатись до Конституційного Суду з питань конституційності законів. На думку В. Скоморохи, має йтися про обов'язок звертатись, оскільки лише Конституційний Суд уповноважений прийняти рішення про конституційність закону. Інакше може скластись ситуація, коли суди загальної юрисдикції будуть помилково вважати нормативно-правові акти такими, що суперечать Конституції [7, 9].

М. Тесленко ж вважає, що постає питання не про право чи обов'язок суду, а про застосування спеціального правового засобу подолання сумнівів з приводу конституційності, якщо їх не може вирішити безпосередньо суд, що розглядає справу [1, 99].

Так чи інакше, але така складна процедура негативно впливає на оперативність та ефективність судового захисту порушеного права. У зв'язку з цим у літературі висловлюється пропозиція про надання судам загальної юрисдикції права з питань захисту прав і свобод фізичних і юридичних осіб безпосередньо звертатися до Конституційного Суду України, а не через посередництво Верховного Суду України [8, 73].

В аспекті взаємовідносин Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції важливе значення має і те, що в своїй діяльності суди загальної юрисдикції повинні керуватися, крім Конституції і законів України,

також актами офіційного тлумачення Конституційного Суду, яке є загальнообов'язковим.

Таким чином, маючи різну правову природу, Конституційний Суд України і суди загальної юрисдикції у визначених законодавством процесуальних формах взаємодіють між собою. В цілому можна стверджувати, що завдяки цьому створюються умови для реалізації принципу верховенства права, забезпечення вищої юридичної сили і прямої дії Конституції України. Разом з цим відчутними є проблеми у правозастосовній практиці в частині розмежування компетенції і взаємовідносин судів загальної юрисдикції, насамперед адміністративних, і конституційної юрисдикції. Очевидно, що їх вирішення пов'язане з пошуком оптимальної моделі функціонування судової влади.

Література:

1. Тесленко М.В. Конституційна юрисдикція в Україні: Навч. посібн. - К.: «Школа». – 2003. – 256 с.

2. Шаповал В. Проблеми розвитку конституційної юрисдикції в Україні // Вісник Конституційного Суду України. – 1998. - №2. – с. 42-47.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення підпункту 2 пункту 3 розділу IV Закону України “Про Конституційний Суд України” стосовно правових актів органів Верховної Ради України (справа про акти органів Верховної Ради України) від 23 червня 1997 р. № 2-зп // rada.gov.ua.

4. Тесленко М. Про місце Конституційного Суду України в системі вищих органів державної влади // Право України. – 1999. - №12. – С. 33-37.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 93 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу другого пункту 2 про визначення стажу наукової роботи “з дати присудження наукового ступеня або присвоєння вченого звання” Постанови Кабінету Міністрів України “Про перелік посад наукових працівників державних наукових установ, організацій та посад науково-педагогічних працівників державних вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, перебування на яких дає право на одержання пенсії та грошової допомоги при виході на пенсію відповідно до Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” від 27 травня 1999 року (справа щодо стажу наукової роботи) від 19 червня 2001 року № 9-рп/2001 // rada.gov.ua.

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції

України (конституційності) окремих положень ст. 32 Закону України «Про Державний бюджет України на 2000 рік» та ст. 25 Закону України «Про Державний бюджет на 2001 рік» (справа про відшкодування шкоди державою) від 3 жовтня 2001 року. - №12-рп/2001 // rada.gov.ua.

7. Скомороха В. Конституційний Суд України: досвід і проблеми // Юридичний вісник України. – 1998. – 29 жовтня – 4 листопада. – С. 9.

8. Васильєв Г.А. Конституційний Суд України: деякі проблемні питання захисту прав і свобод людини і громадянина // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2003. - № 1. – С. 70-75.